

**АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА
З ПИТАНЬ ПОРІВНЯЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА
В ДЕРЖАВАХ ЄС ТА В США***

Анотація. Аналітична записка містить результати порівняльного дослідження законодавства про сурогатне материнство держав-членів Європейського Союзу та США. Зазначено про концептуальні відмінності в підходах до регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням репродуктивних технологій – сурогатного материнства. Досліджено особливості законодавчого забезпечення процесу* сурогатного материнства відповідно до нормативно-правових актів Греції, Ірландії, Кіпра, Португалії та штатів Вашингтон, Оклахома (США). Увагу приділено договірним відносинам щодо сурогатного материнства, правам та обов'язкам передбачуваних батьків і сурогатної матері, заходам державного контролю за процесом сурогатного материнства.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, гестаційний носій, договір про сурогатне материнство, генетичні батьки, державні заходи контролю.

* Для цілей аналітичної записки під процесом сурогатного материнства слід розуміти послідовність всіх дій, спрямованих на досягнення конкретного результату – народження дитини для передбачуваних батьків.

ЗМІСТ

Вступ	4
Основна частина	4
<i>Концептуальні підходи до законодавчого</i>	
<i>врегулювання замінного / сурогатного материнства</i>	<i>4</i>
<i>Прямі та непрямі способи законодавчого регулювання</i>	
<i>сурогатного материнства</i>	<i>7</i>
<i>Поняття замінного / сурогатного материнства</i>	<i>10</i>
<i>Права та обов'язки генетичних / передбачуваних</i>	
<i>батьків у США</i>	<i>11</i>
<i>Права та обов'язки сурогатної матері в США</i>	<i>12</i>
<i>Правова основа передачі народжених дітей батькам. Правовий</i>	
<i>статус дитини, яку народила сурогатна матір, у США</i>	<i>13</i>
<i>Заходи державного контролю в США</i>	<i>15</i>
<i>Договори про сурогатне материнство, права та</i>	
<i>обов'язки сторін, заходи державного контролю за</i>	
<i>законодавством у державах-членах ЄС</i>	<i>15</i>
Висновки	22
Додаток	26

Вступ.

Новітні методи лікування безпліддя – допоміжні репродуктивні технології (далі – ДРТ) у наукових колах вважаються прогресом у вирішенні проблем репродуктивного здоров'я людини, зокрема безпліддя,¹ і є одним із способів забезпечення права людини на батьківство². Серед різноманітних методів ДРТ доволі поширеним є сурогатне материнство. Водночас етико-правові проблеми, які пов'язані із застосуванням ДРТ, змінюють не тільки законодавство в державах, а й обумовлюють необхідність універсалізації на міжнародному рівні принципів і засад регулювання транскордонних відносин, пов'язаних із сурогатним материнством.

На запит замовника в дослідженні проаналізовані особливості законодавчого регулювання процесу сурогатного материнства в законодавстві США та держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС).

Відповідно до визначених замовником питань акцентовано увагу на правах і обов'язках сторін договору про сурогатне материнство.

Основна частина.

Концептуальні підходи до законодавчого врегулювання замінного / сурогатного материнства.

Сурогатне материнство (далі – СМ), у медичному розумінні, – це один зі способів запліднення яйцеклітини методом допоміжної репродуктивної технології (далі – ДРТ). Сутність СМ полягає в тому, що запліднена яйцеклітина перебуває в організмі жінки, яка виношує і народжує дитину не для себе. З юридичного погляду – це послуга з виношування і народження дитини з наступною реєстрацією немовляти як дитини замовника послуги.

Єдиного міжнародного акта, який би визначав універсальні засади для правового регулювання процесу СМ, не прийнято.

Окремі аспекти СМ висвітлені в таких актах:

- Брюссельська декларація Всесвітньої медичної асоціації 1985 року (щодо заборони використання сурогатного материнства в комерційних цілях);
- Резолюція Європейського Парламенту 2011/2193(INI) про добровільне та безоплатне донорство тканин і клітин (щодо заборони використання людського тіла та його частин як джерела фінансової вигоди)³;
- Хартія основних прав Європейського Союзу⁴ (щодо заборони застосування тіла людини та його частини для отримання фінансової вигоди);

¹ Парламентське дослідження про стан та перспективи законодавчого забезпечення обігу донорських репродуктивних клітин (гамет) та ембріонів людини в Україні. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL:

https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/industry_policy/parliam_rs_indst/73825.html

² Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо посмертного використання репродуктивних клітин. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL:

https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/industry_policy/analytical_notes-indst/74584.html

³ Motion for a European Parliament resolution on voluntary and unpaid donation of tissues and cells (29.6.2012- (2011/2193(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2012-0223_EN.html

⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union. OJ C 326, 26.10.2012, p. 391–407. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012P/TXT>

– Гаазька Конвенція про захист дітей та співробітництво щодо міждержавного усиновлення⁵ (про процедури належного оформлення батьківства на дитину, яка була народжена іншою жінкою);

– Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини⁶ (про заходи попередження зловживань, пов'язаних із використанням нових біологічних і медичних методів і процедур).

Гаазька конференція з міжнародного приватного права – міжурядова організація, що здійснює роботу з уніфікації норм міжнародного приватного права, – надала визначення форм сурогатного материнства⁷ (Рис. 1).

Рисунок 1. Форми сурогатного материнства

Так, міжнародне сурогатне материнство передбачає укладення договору про сурогатне материнство. Такий договір укладається майбутніми батьками-резидентами в одній державі із сурогатною матір'ю, яка є резидентом (або перебуває) в іншій державі. За договором сторони мають право використовувати донора (донорів) гамет у державі, де проживає / перебуває сурогатна мати, або навіть у третій державі. За таким договором СМ може бути традиційним або гестаційним і може мати альтруїстичний або комерційний характер.

Традиційне (генетичне) сурогатне материнство передбачає укладення договору про сурогатне материнство, згідно з яким сурогатна мати надає свій власний генетичний матеріал (яйцеклітину), тому народжена дитина генетично пов'язана із сурогатною матір'ю. Така угода може включати природне зачаття

⁵ Convention of 29 May 1993 on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=69>

⁶ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.10.1997 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_334

⁷ A PRELIMINARY REPORT ON THE ISSUES ARISING FROM INTERNATIONAL SURROGACY ARRANGEMENTS. URL: <https://assets.hcch.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf>

або процедуру штучного запліднення. Таке СМ за договором може бути альтруїстичним або комерційним.

При *гестаційному сурогатному материнстві* укладається договір про сурогатне материнство, відповідно до якого сурогатна мати не надає власний генетичний матеріал і, таким чином, народжена дитина генетично не пов'язана із сурогатною матір'ю. Зазвичай відбувається процедура екстракорпорального запліднення (ЕКЗ) – яйцеклітини запліднюються спермою поза межами жіночого організму. Гамети можуть походити від обох батьків, від одного з них або від жодного з них. Таке СМ за договором може бути альтруїстичним або комерційним.

Альтруїстичне сурогатне материнство передбачає укладення договору про сурогатне материнство, коли майбутні батьки не платять сурогатній матері фінансової винагороди або тільки компенсують її «розумні витрати», пов'язані із СМ. Може бути гестаційним або традиційним СМ.

При *комерційному сурогатному материнстві* укладається договір про сурогатне материнство, відповідно до умов якого майбутні батьки платять сурогатній матері матеріальну винагороду, яка перевищує її «розумні витрати». Це може називатися «компенсацією» за «біль і страждання» або може бути просто платою, яку сурогатна мати стягує за виношування дитини. Може бути гестаційним або традиційним СМ.

У контексті дослідження важливо наголосити на Директиві (ЄС) 2024/1712 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про внесення змін до Директиви 2011/36/ЄС щодо запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею та захисту її жертв⁸, якою вперше чітко визначено експлуатацію сурогатного материнства формою торгівлі людьми.

Регулювання СМ на рівні держав здійснюється декількома способами:

- відмова від законодавчого регулювання та заборона укладання договорів про сурогатне материнство, але визнання права безплідних пар на використання інших видів ДРТ (Хорватія, Франція, Італія, Німеччина, Литва, Болгарія, Словенія, Іспанія, Австрія, Естонія, Фінляндія, Угорщина, Швеція);

- законодавче визнання права на застосування такого виду ДРТ, як СМ, але на безоплатній основі (альтруїстичне), із визначенням умов, за яких можливе СМ (Греція, Ірландія, Швейцарія, Норвегія, Велика Британія, Нідерланди, Португалія тощо);

- визнання та врегулювання СМ, у тому числі комерційного (США (окрім двох штатів), Ізраїль, Бразилія, ПАР, Грузія, Австралія (окремі штати)). Правові засади регулювання СМ у таких державах мають відмінності, у тому числі щодо обов'язковості умови про наявність діагнозу безпліддя у жінок, які звертаються за наданням послуги СМ⁹.

⁸ Directive (EU) 2024/1712 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1712>

⁹ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо регулювання сурогатного материнства в Україні та зарубіжних державах. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/industry_policy/analytical_notes-indst/74094.html

Так в АЗ: До окремої групи слід віднести держави, в яких процес СМ не регламентується законом або іншим спеціальним нормативним актом (Бельгія, Ірландія, Фінляндія, Кіпр, Чехія, Угорщина, Естонія, Латвія).

У Канаді сурогатне материнство дозволене, але договір із сурогатною матір'ю не має юридичної сили, тому сурогатна матір може залишити народжену дитину собі.

Права та обов'язки, що виникають у процесі альтруїстичного СМ, зазвичай визначаються сімейним законодавством (Сімейний кодекс Штату Каліфорнія¹⁰), у тому числі окремими законами про безпеку дитини та батьків (штат Нью Йорк¹¹) чи про дітей (Данія¹²). У державах, де дозволено комерційне СМ, ці відносини становлять предмет спільного регулювання сімейного та цивільного законодавства (Ізраїль, США).

Прямі та непрямі способи законодавчого регулювання сурогатного материнства.

Варто зазначити, що в більшості держав-членів ЄС заборонено СМ. Заборона СМ стосується заборон на укладання угод про сурогатне материнство в самих державах-членах, але не обов'язково це стосується угод, укладених за кордоном резидентами або громадянами держав-членів ЄС (виключенням є Італія).

Як правило, більшість держав, в яких заборонено СМ, заборона визначена відповідно до законодавства про ДРТ. Така заборона може бути прямою або непрямю (врегульовано використання ДРТ таким чином, що СМ є неявно забороненим).

Серед держав-членів ЄС Ірландія, Греція, Кіпр і Португалія прийняли законодавство, що дозволяє альтруїстичне СМ. У випадку альтруїстичного СМ головна мета сурогатної матері – допомогти іншій парі народити дитину. Тому витрати при альтруїстичному СМ обмежуються розумними витратами, безпосередньо пов'язаними з вагітністю, переважно медичними витратами. Однак, межі розумних витрат можуть сильно відрізнятися в різних країнах, тому не завжди зрозуміло, де закінчується альтруїзм і починається бізнес.

У **Хорватії** відповідно до Закону про медичну допоміжну репродукцію встановлена заборона на СМ, зокрема заборонено: вимагати або пропонувати послугу народження дитини для іншої особи шляхом публікації публічного оголошення чи в інший спосіб; організовувати або проводити медичну інсемінацію з метою народження дитини для інших осіб та передачі дитини, яка народилася після медичної інсемінації (СМ). Контракти, угоди чи інші юридичні операції щодо народження дитини для іншої особи та передачі дитини, народженої після медичного запліднення, з винагородою або без неї, є недійсними¹³.

¹⁰ Family code – fam. division 12. parent and child relationship. URL: <https://law.justia.com/codes/california/code-fam/division-12/>

¹¹ Parentage Proceedings Under the Child - Parent Security Act. URL: https://assembly.state.ny.us/leg/?default_fld&bn=A6959&term=2017&Memo=Y

¹² Børneloven. URL: <https://danskelove.dk/b%C3%B8rneloven>

¹³ Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji № 86/12. URL: <https://www.zakon.hr/z/248/Zakon-o-medicinski-pomognutoj-oplodnji>

У **Франції** у 1994 році внесені зміни до Цивільного кодексу¹⁴, відповідно до яких будь-яка угода щодо дітонародження або виношування від імені інших є недійсною (стаття 16-7).

В **Італії** встановлено заборону на СМ не тільки в державі, а й поширення такої заборони на громадян Італії, які скористалися послугами СМ за кордоном і уклали відповідний договір. Законом про правила медичного запліднення¹⁵ визначено, що будь-яка особа, яка в будь-якій формі здійснює, організовує або рекламує комерціалізацію статевих клітин або ембріонів або сурогатне материнство, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до двох років і штрафом від 600 тис. до 1 млн євро.

У **Німеччині** на федеральному рівні Законом про посередництво та підтримку усиновлення та про заборону посередництва сурогатних матерів¹⁶ заборонено СМ (§ 13а-13с). Відповідно до Закону про захист ембріонів¹⁷ для медичних працівників встановлена кримінальна відповідальність, зокрема передбачено, що будь-яка особа карається позбавленням волі на строк до трьох років або штрафом, якщо зобов'язується здійснити штучне запліднення або передати ембріон людини жінці, яка після народження готова назавжди передати свою дитину третій особі (СМ) (§ 1 пункт 1(7)).

У **Литві** обрано непрямий спосіб заборони СМ. Так, відповідно до статті 11 Закону про допоміжні репродуктивні технології¹⁸ цивільні правочини, за якими одна жінка зобов'язується зачати, виносити і після народження дитини передати її іншій особі або особам, відмовившись від своїх материнських прав на народжену дитину, є нікчемними.

На **Мальті** відповідно до Закону про захист ембріонів¹⁹ встановлена кримінальна відповідальність за здійснення штучного запліднення або перенесення людського ембріону жінці, яка готова назавжди відмовитися від своєї дитини після її народження (сурогатна мати), у вигляді штрафу в розмірі не менше 5 тис. євро і не більше 15 тис. євро або позбавлення волі на строк до трьох років, або одночасно штрафу і позбавлення волі на строк не більше трьох років.

У **Словенії** стаття 7 Закону про лікування безпліддя та біомедичні допоміжні репродуктивні технології²⁰ визначає, що жінка, яка має намір залишити дитину після народження третій особі (СМ), платно чи безкоштовно, не має права на застосування процедур біомедичної допоміжної репродукції.

¹⁴ Code civil. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006419302

¹⁵ Norme in materia di procreazione medicalmente assistita : LEGGE 19 febbraio 2004, n. 40. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.presidente.della.repubblica:2004:40~art12!vig=#:~:text=Chiunque%2C%20in%20qualsi%20forma%2C%20realizza,a%20un%20milione%20di%20euro>

¹⁶ Gesetz über die Vermittlung und Begleitung der Adoption und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/advermig_1976/BJNR017620976.html#BJNR017620976BJNG000303360

¹⁷ Gesetz zum Schutz von Embryonen (Embryonenschutzgesetz - ESchG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/BJNR027460990.html>

¹⁸ PAGALBINIO APVAISINIMO ĮSTATYMAS 2016 m. rugsėjo 14 d. Nr XII-2608. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c>

¹⁹ EMBRYO PROTECTION ACT XXI of 2012. URL: <https://legislation.mt/eli/cap/524/20220729/eng>

²⁰ Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB), sprejeto 20. 7. 2000. URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2518>

У **Болгарії** відповідно до Кримінального кодексу²¹ встановлена відповідальність за СМ (статті 182а, 182b).

В **Іспанії** заборона на СМ встановлена Законом про допоміжні репродуктивні технології²². Так, відповідно до статті 10 договір про сурогатне материнство, за плату або без такої, за яким жінка, яка відмовляється від материнства на користь сторони, що уклала договір, здійснює СМ, є нікчемним. Походження дитини, народженої в результаті сурогатного материнства, визначається за фактом народження дитини. Батьківство дитини, народженої в результаті СМ, визначається за фактом пологів. За біологічним батьком зберігається можливість пред'явлення позову про визнання батьківства.

У деяких державах існує неявна заборона на СМ материнство, яка випливає з того факту, що ЕКЗ дозволено лише в межах шлюбу або зареєстрованого партнерства. Передача третій стороні розглядається тільки в контексті донора, що по суті забороняє СМ. Це, наприклад, стосується **Австрії**, де діє Закон про репродуктивну медицину²³. Подібні неявні заборони також діють в **Естонії, Фінляндії, Угорщині та Швеції**.

У **США** на федеральному рівні відсутній закон про СМ. В окремих штатах СМ здійснюється відповідно до законів штату (Кодексу про сім'ю, законів про сурогатне батьківство) або відповідно до прецедентного права (судових рішень). Законодавство США є прикладом усіх способів законодавчого врегулювання СМ: від заборони укладати договори про сурогатне материнство (Індіана, Аризона) до визнання права на альтруїстичне СМ та визнання права на комерційне СМ (*Додаток 1*).

Так, у Переглянутому Статуті штату Аризона (§ 25(2018)) зазначається, що ніхто не може укладати договір про сурогатне материнство або надавати допомогу в його укладанні²⁴, однак суди видають передбачуваним батькам накази про батьківство.

У штаті Індіана відповідно до §31(2011) Кодексу штату²⁵ договори про гестаційне або генетичне сурогатне материнство є недійсними і не мають позовної сили.

Із 2016 року Законом штату Луїзіана заборонено комерційне СМ²⁶. У разі укладання договору про сурогатне материнство, що не відповідає вимогам закону, особи, які беруть участь у процесі СМ, несуть цивільну та кримінальну відповідальність.

Законодавство штату Вашингтон передбачає можливість укладання договорів про генетичне та гестаційне СМ²⁷. У Кодексі штату врегульовано

²¹ НАКАЗАТЕЛЕН КОДЕКС в сила от 01.05.1968 г. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/1589654529>

²² Ley 14/2006, de 26 de mayo, sobre técnicas de reproducción humana asistida. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/2006/05/26/14>

²³ Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Fortpflanzungsmedizingesetz. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003046>

²⁴ 2018 Arizona Revised Statutes Title 25 - Marital and Domestic Relations § 25-802 Venue. URL: <https://law.justia.com/codes/arizona/2018/title-25/section-25-802/>

²⁵ 2011 Indiana Code. Title 31. Family law and juvenile law. URL: <https://law.justia.com/codes/indiana/2011/title31/>

²⁶ 2016 CHILDREN: Provides relative to gestational carriers. URL: <https://legiscan.com/LA/text/HB1102/id/1383416>

²⁷ 2024 Revised Code of Washington. Title 26 - Domestic Relation. Chapter 26.26A - Uniform Parentage Act. URL: <https://law.justia.com/codes/washington/title-26/chapter-26-26a/>

вимоги до договору про гестаційне та генетичне сурогатне материнство, що створює підстави для визнання права на примусове виконання договору, зокрема в частині передачі народженої дитини передбачуваним батькам. За загальним правилом, договір повинен укладатися до проведення медичної процедури, пов'язаної із СМ, окрім медичного обстеження та консультації щодо психічного здоров'я передбачуваних батьків і сурогатної матері.

Поняття замінного / сурогатного материнства.

Варто зазначити про відсутність єдності у формулюванні базових понять законодавства з питань ДРТ, у тому числі дефініції «сурогатне / заміне материнство». Поширеним є розуміння, запропоноване у 2001 році Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), відповідно до якого сурогатне материнство є специфічним видом діяльності, що здійснює «гестаційний кур'єр – жінка, у якої вагітність настала в результаті запліднення ооцитів, які належать третій стороні, сперматозоїдами, які належать третій стороні, та яка виношує плід із тією умовою (або відповідно до договору), що батьками народженої дитини буде одна або обидві людини, чії гамети використовувалися для запліднення». Словосполучка «сурогатна мати» у визначенні не застосовується. Це означає, що ВООЗ розцінює відносини СМ насамперед як договірні²⁸ та не передбачає можливості генетичного зв'язку ембріона із сурогатною матір'ю.

Наприклад, згідно із законодавством Ірландії СМ – це угода між жінкою та передбачуваними батьками (або, у випадку одного з батьків, – із таким передбачуваним батьком), згідно з яким жінка погоджується спробувати завагітніти за допомогою яйцеклітини, відмінної від її власної, і, якщо це вдасться, передати батьківство будь-якої дитини, народженої в результаті вагітності, передбачуваним батькам (або, у випадку самотнього батька, – тому, хто має намір)²⁹.

Відповідно до Кодексу штату Оклахома³⁰ СМ – це домовленість про гестаційне кур'єрство, за допомогою якого гестаційний кур'єр (жінка) намагається завагітніти за допомогою допоміжної репродукції з використанням будь-якої кількості гамет або ембріонів, наданих одним або декількома передбачуваними батьками та / або одним або декількома донорами, які можуть або не можуть бути генетично пов'язаними з будь-яким передбачуваним батьком; виносити та народити дитину з наміром, щоб ця дитина була законною дитиною виключно передбачуваних батьків.

В Єдиному законі про батьківські права³¹ штату Вашингтон, де дозволено гестаційне і генетичне СМ, не міститься поняття СМ, але є визначення поняття договору про сурогатне материнство як угоди між одним або декількома передбачуваними батьками та жінкою, яка не є передбачуваним батьком, і відповідно до якої жінка погоджується завагітніти за допомогою допоміжної

²⁸ Шуміло І.А., Ковпик О.С. Правові та етичні проблеми транскордонного сурогатного материнства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 181–186.

²⁹ Health (Assisted Human Reproduction) Act 2024. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2024/act/18/section/2/enacted/en/html#sec2>

³⁰ Oklahoma Statutes. Title 10. Children §10-557.2. Definitions. URL: <https://law.justia.com/codes/oklahoma/title-10/section-10-557-2/>

³¹ Uniform parentage act. Chapter 26.26A RCW. URL: <https://law.justia.com/codes/washington/title-26/chapter-26-26a/>

репродукції, а кожен передбачуваний батько є батьком дитини, зачатої згідно з угодою. Це визначення застосовується як до договору про гестаційне СМ, так і до договору про генетичне СМ³².

Варто зазначити, що такий підхід до розуміння СМ – шляхом визначення поняття «договір про сурогатне материнство / гестаційне кур'єрство» – є поширеним у законодавстві штатів.

Законодавством також передбачено, що незалежно від виду СМ донор не є батьком дитини, зачатої за допомогою ДРТ.

Права та обов'язки генетичних / передбачуваних батьків у США.

Право на укладання договору про сурогатне материнство обмежено певними вимогами до осіб, які його укладають. У законодавстві США для визначення прав і обов'язків майбутніх батьків застосовують термін «передбачуваний батько» – це одружена або неодружена особа, яка виявляє намір бути юридично зобов'язаною стати батьком дитини, яка народилася в результаті ДРТ, та виховувати її, навіть якщо відсутній генетичний зв'язок із дитиною. Щодо терміна «генетичні батьки», то при генетичному СМ сурогатна мати і батько, який доручає застосування гамет, є генетичними батьками дитини, а при гестаційному СМ майбутні мати і батько, які доручають сурогатній матері застосування гамет, вважаються генетичними батьками дитини.

Згідно із законом штату Вашингтон, щоб укласти угоду про сурогатне материнство, кожен передбачуваний (тобто майбутній) батько, незалежно від того, чи є генетично пов'язаний із дитиною, повинен: досягти двадцяти одного року; пройти медичне обстеження, пов'язане з домовленістю про СМ, у ліцензованого лікаря, а також консультацію з питань психічного здоров'я у ліцензованого спеціаліста з питань психічного здоров'я; мати незалежне юридичне представництво під час всього процесу СМ.

У випадках, передбачених договором про сурогатне материнство/гестаційне кур'єрство, майбутні батьки мають право на розірвання договору, компенсацію понесених витрат. Водночас розірвання, анулювання, визнання недійсним шлюбу або роздільне проживання передбачуваних батьків після підписання угоди із сурогатною матір'ю не є автоматичними підставами для визнання недійсності угоди.

До обов'язків передбачуваних батьків належить оплата послуг незалежного юридичного представництва жінки, яка виконує роль сурогатної матері, а також покриття витрат сурогатної матері, пов'язаних із материнством і медичними витратами щодо неї та дитини.

Передбачувані батьки є єдиними законними батьками дитини, народженої відповідно до договору про гестаційне сурогатне материнство, незалежно від кількості народжених дітей, статі, психічного чи фізичного стану кожної дитини. Передбачувані батьки приймають юридичну та фізичну опіку над дитиною і всі батьківські права та обов'язки щодо такої дитини одразу після її народження за

³² Definitions–Surrogacy agreement–RCW 26.26A.700 through 26.26A.785. URL: <https://law.justia.com/codes/washington/title-26/chapter-26-26a/section-26-26a-700/>

умови, що така дитина не є генетично пов'язаною з гестаційним носієм (сурогатною матір'ю).

Права та обов'язки сурогатної матері в США.

Згідно із законом штату Вашингтон «генетичний носій/сурогатна матір» означає жінку, яка не є передбачуваним батьком і яка погоджується завагітніти за допомогою ДРТ із використанням власної статевої клітини згідно з угодою про генетичне сурогатне материнство. «Гестаційний носій/сурогатна матір» означає жінку, яка не є передбачуваним батьком і яка погоджується завагітніти за допомогою ДРТ з використанням чужих статевих клітин відповідно до угоди про гестаційне сурогатне материнство³³.

Щоб укласти угоду про виконання функцій гестаційного або генетичного сурогатного материнства, жінка повинна: досягти двадцяти одного року; мати принаймні одну дитину, яку народила; не укласти більше двох угод про сурогатне материнство, які призвели до народження дітей; пройти медичне обстеження, пов'язане з угодою про СМ, у ліцензованого лікаря; пройти консультацію з питань психічного здоров'я у ліцензованого спеціаліста з питань психічного здоров'я; і мати незалежного юридичного представника протягом процесу СМ, зокрема щодо умов договору про сурогатне материнство та потенційних правових наслідків договору.

Схожі вимоги до жінки, яка виявила бажання стати сурогатною матір'ю, передбачені законом штату Оклахома, за виключенням умови, відповідно до якої особа має бути резидентом штату Оклахома не менше дев'яноста (90) днів, що передують даті укладення угоди³⁴. Варто зазначити, що така умова врегульована законами більшості штатів. Окрім того, договір про сурогатне материнство, як правило, передбачає умову про можливість / обмеження подорожі сурогатної матері під час вагітності до пологів, щоб забезпечити, у разі виникнення конфлікту, юрисдикцію того штату, де укладався договір.

Сурогатна матір має право приймати всі рішення щодо здоров'я та добробуту, які стосуються її самої та її вагітності, включно з питанням переривання вагітності. Окрім того, вона має право на певні винагороди та компенсацію обґрунтованих витрат, які, як правило, передбачені договором.

Відповідно до закону штату Вашингтон договір про сурогатне материнство передбачає, що: жінка, яка виступає в ролі сурогатної матері, погоджується спробувати завагітніти за допомогою допоміжних репродуктивних технологій; не має права позиватися щодо батьківства дитини, зачатої методом ДРТ; чоловік жінки, яка виступає як сурогатна мати, повинен визнати і погодитися дотримуватися зобов'язань, покладених на жінку, яка виступає як сурогатна мати за договором.

Згідно з рекомендаціями Європейського товариства репродукції людини та ембріології і Американського товариства репродуктивної медицини бажано, щоб у сурогатної матері вагітність була у віці від 21 до 45 років. В ідеалі гестаційний

³³ 2024 Revised Code of Washington. Title 26 - Domestic Relations. Chapter 26.26A. URL: <https://law.justia.com/codes/washington/title-26/chapter-26-26a/section-26-26a-700/>

³⁴ 2024 Oklahoma Statutes. Title 10. Children §10-557.3. Gestational agreement – Legal contract. URL: <https://law.justia.com/codes/oklahoma/title-10/section-10-557-3/>

кур'єр не повинен мати більше, ніж п'ять попередніх пологів і три пологи через кесарів розтин. Загальні вимоги щодо скринінгу та тестування гестаційних носіїв та останні рекомендації, пов'язані з висновками за результатами психосоціальних консультацій³⁵.

Правова основа передачі народжених дітей батькам. Правовий статус дитини, яку народила сурогатна матір, у США.

Відповідно до закону штату Вашингтон угоди про генетичне сурогатне материнство затверджуються судом до початку процедури допоміжної репродукції, а гестаційні – нотаріусом та свідком. Суд має виняткову юрисдикцію з усіх питань, що стосуються договорів про сурогатне материнство, з моменту їх укладання і до закінчення та, як правило, 90 днів після народження дитини. Суперечливі положення договору є недійсними і не мають позовної сили. Передбачувані батьки відповідно до судового розпорядження або наказу будуть зазначені у свідоцтві про народження як законні батьки³⁶.

Відповідно до закону штату Оклахома договір про гестаційне сурогатне материнство засвідчується у нотаріуса, з обов'язковим зазначенням юрисдикції суду штату. Гестаційний носій (тобто сурогатна матір) відмовляється від усіх батьківських прав і обов'язків щодо будь-якої дитини, яка народилася за угодою про гестаційне СМ, та передає всю юридичну й фізичну опіку над цією дитиною передбачуваним батькам одразу після народження дитини.

Порядок передачі народженої дитини законним батькам має певні відмінності і залежить від законодавства штату або усталеної судової практики (Рис. 2). У штатах, законодавство яких вважається «дружнім» до СМ, як правило, передбачається видача судами наказів про батьківство в передпологовий період, якими визначаються батьківські права передбачуваних батьків ще під час вагітності гестаційного носія. Після народження дитини визначені в наказі імена / ім'я передбачуваних батьків зазначаються у свідоцтві про народження дитини. Як правило, такі накази не залежать від сімейного стану передбачуваних батьків, сексуальної орієнтації, а в деяких випадках – генетичного споріднення з дитиною³⁷. Перевагою такого підходу є юридична визначеність щодо юридичних заходів у разі виникнення ускладнень на ранніх строках вагітності, передчасних пологів або в інших непередбачуваних ситуаціях.

Більшість штатів вважаються «цілком дружніми» до СМ, але закони передбачають різні механізми або залишають невизначеним рівень юридичного захисту прав сурогатних матерів / гестаційних носіїв і передбачуваних батьків. У зв'язку з цим, порядок передачі дитини законним батькам стає складнішим, а результати судових справ про СМ можуть бути суперечливими. Накази про батьківство в передпологовий період щодо народження дитини можуть видаватися або не видаватися, а в деяких штатах наявність такого наказу

³⁵ Viveca Söderström-Anttila and others. Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families – a systematic review. URL: <https://academic.oup.com/humupd/article/22/2/260/2457841?login=false>

³⁶ Requirements of gestational or genetic surrogacy agreement. Content. RCWs. Title 26. Chapter 26.26A. URL: <https://app.leg.wa.gov/RCW/default.aspx?cite=26.26A.715>

³⁷ Surrogacy Laws By State. URL: <https://surrogate.com/intended-parents/surrogacy-laws-and-legal-information/surrogacy-laws-by-state/>

залежить від округу, сімейного стану передбачуваних батьків або їхнього генетичного споріднення з дитиною.

У штатах, законодавством яких не врегульовано видачу наказів про передпологовий період, поширеним є судовий наказ, що видається після народження дитини та яким встановлюється батьківство передбачуваних батьків. Зазвичай вказується ім'я сурогатної матері у свідоцтві про народження дитини та в інших документах, оскільки жінка народила дитину. Єдиним способом для іншої жінки бути визнаною законною матір'ю є усиновлення (зазвичай вимагається офіційна відмова генетичної сурогатної матері від батьківських прав). Наказ про батьківство після народження вимагає присутність передбачуваних батьків і сурогатної мати в суді, щоб переконатися, що жодна особа не заперечує про визнання за передбачуваними батьками їхніх батьківських прав. Цей крок є юридичною формальністю, оскільки угода про сурогатне материнство, у тому числі генетичного, є юридичною угодою, укладеною до пологів³⁸.

Законодавство штатів, які є «недружніми» до СМ, не передбачає такого інституту, як наказ про народження дитини.

Судовий наказ про батьківство у передпологовий період	Судовий наказ про батьківство у передпологовий період або після народження дитини	Додаткові юридичні процедури та судовий наказ про батьківство після народження
•Каліфорнія •Коннектикут •Делавер •Округ Колумбія •Мен •Нью-Гемпшир •Невада •Орегон •Род-Айленд •Вашингтон	•Алабама •Арканзас •Колорадо •Флорида •Джорджія •Гаваї •Іллінойс •Канзас •Кентуккі •Массачусетс •Меріленд	•Аляска •Арizona •Айова •Айдахо •Індіана •Луїзіана •Міссісіпі •Монтана •Небраска •Оклахома •Вірджинія

Рис. 2. Правові підстави для передачі народженої дитини передбачуваним батькам

Якщо договір про сурогатне материнство є забороненим або недійсним за законодавством, то відсутній жодний із засобів регресу (оскарження) у разі, якщо одна зі сторін угоди змінила думку. Так, якщо сурогатна мати передумала та вирішила залишити народжену дитину, то передбачувані батьки не мають права на цю дитину, навіть якщо є генетично пов'язаними з нею, а також не мають права на повернення витрат або будь-яку компенсацію. Якщо передбачувані батьки передумують і не виявляють бажання залишити дитину, сурогатна мати не зможе отримати компенсацію витрат або будь-які обіцяні виплати та їй буде залишено законну опіку над дитиною.

³⁸ Surrogacy Laws in the US. URL: <https://www.scrivf.com/surrogacy-laws-in-the-us-2/>

Відповідно до законодавства штату Оклахома, якщо через лабораторну або клінічну помилку дитина, народжена за гестаційною угодою, не є генетично пов'язаною з одним чи декількома передбачуваними батьками, і якщо за відсутності такої помилки дитина повинна була бути генетично спорідненою, то передбачувані батьки за гестаційною угодою, незважаючи на це, вважаються законними батьками дитини, якщо тільки суд не ухвалить інше рішення за позовом, який може бути поданий лише одним або декількома генетичними батьками народженої дитини протягом ста вісімдесяти (180) днів після народження дитини³⁹.

Визначення громадянства та правового статусу дітей, народжених за результатом домовленостей про транскордонне СМ, може бути проблематичним. Згідно з актами Державного департаменту США (Бюро консульських справ) дитина, народжена за кордоном, автоматично набуває громадянство США, якщо один або обидва генетичні батьки є громадянами США. Що стосується договорів, укладених на території США, то в законах штатів містяться положення про заборону участі у процесі СМ осіб, які незаконно перебувають у США.

Заходи державного контролю в США.

У штатах, законодавство яких не визнає угод про сурогатне материнство, за умов відсутності спору між сторонами, передбачувані батьки та сурогатна матір без будь-якого втручання з боку держави мають змогу досягти мети домовленості – гестаційний кур'єр народжує дитину, а потім віддає на приватне усиновлення передбачуваним батькам. Однак, якщо законодавством заборонено сурогатне материнство, а державні органи дізнаються про таку домовленість, зокрема у разі виникнення спору, це може мати фінансові та правові наслідки для залучених сторін.

Через низку причин етико-правового характеру держави не мають системи постійного моніторингу випадків СМ. У США, незважаючи на високий рівень спостереження за використанням ДРТ, відсутній формалізований моніторинг випадків СМ. Сурогатне материнство є також і сферою приватного бізнесу, тому держава не веде окремого реєстру або обліку.

Договори про сурогатне материнство, права та обов'язки сторін, заходи державного контролю за законодавством у державах-членах ЄС.

У **Португалії** було кілька спроб прийняття змін до законодавства про застосування ДРТ щодо сурогатного материнства, але Конституційний Суд визнав їх неконституційними. Зрештою, Конституційний Суд визнав Закон 90/2021 таким, що відповідає вимогам, викладеним у його попередніх рішеннях, і закон набув чинності 1 січня 2022 року.

Відповідно до згаданого Закону укладення договорів щодо сурогатної вагітності допустимо лише у виняткових випадках і безкоштовно у випадках відсутності матки, травми чи захворювання цього органу або іншої клінічної ситуації, яка абсолютно й остаточно перешкоджає жінці завагітніти. Бажано,

³⁹ 2024 Oklahoma Statutes. Title 10. Children §10-557.21. URL: <https://law.justia.com/codes/oklahoma/title-10/section-10-557-21/>

щоб сурогатна мати була жінкою, яка вже ставала матір'ю. Законом визначено державний орган, що контролює весь процес виконання договорів про сурогатне материнство – Національну раду з медичного відтворення нащадків (далі – Рада), яка попередньо дає дозвіл на укладання договору. Запит на отримання попереднього дозволу на укладення договорів про сурогатне материнство подається за допомогою форми, доступної на вебсайті Ради, яку спільно підписують представники Ради, передбачувані батьки та сурогатна мати. До форми додаються: документи щодо ідентифікації передбачуваних батьків і сурогатної матері; згода сторін з умовами договору про сурогатне материнство; медична документація, що походить від центру допоміжних репродуктивних технологій, де будуть проводитися відповідні процедури, необхідні для СМ; декларація директора центру допоміжних репродуктивних технологій, де будуть проводитися відповідні процедури, про згоду на те, що лікування, яке буде здійснюватися, буде проводитися в цьому центрі.

Договір про сурогатне материнство укладається у письмовій формі за участю представників Ради. Такий договір повинен містити, зокрема положення щодо:

- зобов'язань сурогатної матері стосовно дотримання медичних інструкцій акушера, який спостерігає за вагітністю, та проведення обстежень і терапевтичних дій, які вважаються важливими для правильного клінічного спостереження за вагітністю, з метою забезпечення нормального розвитку вагітності та благополуччя дитини;
- права сурогатної матері брати участь у прийнятті рішень щодо вибору акушера, який буде супроводжувати вагітність, типу пологів і місця їх проведення;
- права сурогатної матері на психологічну підтримку до, під час і після пологів;
- прав сурогатної матері щодо можливості відмови від проходження діагностичних тестів, таких як амніоцентез, або обов'язків не подорожувати на певному транспорті чи за межі держави у третьому триместрі вагітності;
- надання повної та адекватної інформації про клінічні методи та їх потенційні ризики для здоров'я;
- надання інформації подружжю-бенефіціару (передбачуваному батькові) та сурогатній матері про значення та наслідки впливу способу життя вагітної жінки на розвиток ембріона та плода;
- будь-яких ускладнень зі здоров'ям, що можуть виникнути під час вагітності, як у плода, так і у сурогатної матері;
- інструкцій, яких необхідно дотримуватися у випадку можливого добровільного переривання вагітності відповідно до чинного законодавства;
- можливості розірвання договору будь-якою зі сторін у разі певної кількості невдалих спроб вагітності, та на яких умовах таке розірвання може відбутися;
- умов відкликання згоди або контракту;

– безоплатного укладення договору і відсутності будь-якого виду зобов'язань, платежів або пожертвувань додатково з боку бенефіціарів на користь сурогатної матері;

– медичного страхування, яке може бути пов'язано з договором;

– форм вирішення спору, які будуть прийняті сторонами у разі будь-яких розбіжностей щодо тлумачення або виконання умов договору.

Дитина, народжена шляхом сурогатної вагітності, вважається дитиною відповідних передбачуваних батьків (стаття 8 Закону 90/2021).

Законом 90/2021 визначені права і встановлені обов'язки сурогатної матері. Сурогатна мати має право: бути правильно поінформованою про ймовірні медичні, психологічні, соціальні та правові наслідки укладання договору про сурогатне материнство, зокрема про ризики потенційних ускладнень під час вагітності; отримати медичну допомогу у спеціалізованому медичному закладі, який має всі необхідні й належні матеріальні та людські ресурси для спостереження за вагітністю у результаті укладеного договору про сурогатне материнство; мати психологічну підтримку до, під час і після пологів; перебувати під наглядом і мати доступ до рецептів, виданих лікарем, відповідальним за моніторинг будь-яких захворювань, які можуть виникнути під час вагітності, навіть якщо це може поставити під загрозу вагітність. Укладання сурогатною матір'ю договору про сурогатне материнство не применшує здійснення основних прав, законно наданих вагітній жінці або породіллі, особливо соціального, трудового чи будь-якого іншого характеру (стаття 13-А).

До обов'язків сурогатної матері належать: надання всієї інформації, яку вимагає медична група, відповідальна за перенесення ембріонів, а також всієї іншої інформації, пов'язаної із СМ; виконання всіх медичних приписів, визначених медичною групою, відповідальною за перенесення ембріонів; надання всієї інформації, яку вимагає лікар, відповідальний за спостереження за вагітністю, і виконання всіх призначених ним медичних приписів; дотримання належного догляду за своїм станом як вагітної жінки, який вважається нормальним відповідно до належної медичної практики, у тому числі це стосується пересування на певних транспортних засобах у третьому триместрі вагітності та способу життя, якого необхідно дотримуватися під час вагітності; інформування бенефіціарів про будь-який факт, який перешкоджає або змінює спосіб виконання договору про сурогатне материнство, особливо про будь-які зміни в стані здоров'я, що може поставити під загрозу життєздатність вагітності.

У *Греції* ще у 2002 році передбачена можливість СМ з прийняттям Закону № 3089 про медичну репродукцію людини⁴⁰. Так, перенесення запліднених яйцеклітин, чужих або жінки в організм іншої жінки та вагітність від неї допускається з дозволу суду, наданого до перенесення, за умови наявності письмової та безоплатної угоди між особами, які бажають мати дитину, та жінкою, яка завагітніє, а також її чоловіком, якщо вона перебуває у шлюбі. Судовий дозвіл надається за заявою жінки, яка бажає мати дитину, якщо буде

⁴⁰ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3089 Ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή. URL: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/175735/nomos-3089-2002>

доведено, що вона не може завагітніти за медичними показаннями, і що жінка, яка пропонує завагітніти, за станом свого здоров'я придатна для вагітності (стаття 1458 Цивільного кодексу).

Особам, які бажають мати дитину, не розголошуються інформація про осіб, які пожертвували гамети або запліднені яйцеклітини. Медична інформація про донора зберігається в конфіденційній справі. Доступ до цієї інформації дозволяється лише дитині з причин, пов'язаних з її здоров'ям. Особа дитини, як і її батьків, не розкривається стороннім донорам гамет або запліднених яйцеклітин (стаття 1460 Цивільного кодексу).

У випадку штучного запліднення, якщо вагітність була виношена іншою жінкою, жінка, яка отримала дозвіл суду, вважається матір'ю дитини. Однак така презумпція може бути змінена шляхом подання позову про оспорювання материнства протягом шести місяців від дня народження дитини або передбачуваною матір'ю, або жінкою, яка народила дитину, якщо буде доведено, що дитина біологічно походить від останньої. Оскарження здійснюється жінкою, яка має на це право, особисто або її спеціальним представником, або, з дозволу суду, її законним представником. За остаточним рішенням суду матір'ю дитини визнається жінки, яка її народила (стаття 1464 Цивільного кодексу).

На *Kinpi* правила сурогатного материнства викладені у статтях 22–27 Закону про медичну допоміжну репродукцію 2015 року⁴¹. Відповідно до Закону перенесення в організм іншої жінки чужорідних для неї ембріонів і виношування нею дитини дозволяється за рішенням суду, винесеним до того, як ембріони будуть поміщені в лоно сурогатної матері, і за умови попереднього отримання згоди Ради з медичної репродукції (далі – Ради з репродукції) та укладення письмової безоплатної угоди між подружжям або самотньою жінкою, яка бажає мати дитину, і жінкою, яка буде виношувати дитину до певного терміну, та її чоловіком (якщо вона перебуває у шлюбі). Сурогатна мати не може мати батьківства щодо дитини. Подружжя або одинока жінка, які бажають мати дитину шляхом сурогатного материнства, є батьками народженої дитини та мають усі права й обов'язки, що випливають із такого статусу. Передбачувані батьки зобов'язані прийняти дитину відразу після її народження і в жодному разі не можуть відмовитися від дитини. Якщо особи відмовляються від дитини з будь-яких причин, вважається, що вони вчиняють кримінальний злочин і, у разі визнання їх винними, підлягають покаранню у вигляді позбавлення волі строком до п'яти років.

Сурогатною матір'ю може бути жінка за умови, що у неї вже є принаймні одна власна дитина. Така жінка може виносити дитину як сурогатна мати до двох разів незалежно від того, скільки вагітностей вона мала, щоб мати власну дитину. За сурогатне материнство не сплачується винагорода, а лише покриваються витрати: необхідні для досягнення вагітності, виношування, пологів та післяпологового догляду; яких зазнала вагітна жінка внаслідок відсутності на роботі, зокрема якої вона була позбавлена через відсутність із метою досягнення

⁴¹ Ο περί της Εφαρμογής της Ιατρικής Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής Νόμος του 2015 (69(I)/2015). URL: https://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/2015_1_69/full.html

вагітності, а також внаслідок вагітності, зачаття, пологів та післяпологового періоду.

Максимальний розмір витрат, що покриваються, і період часу, за який виплачується допомога, визначаються наказом міністра охорони здоров'я, прийнятим за рекомендацією Ради з репродукції. У наказі зазначається максимальна сума, однак ця сума не покриває витрати на будь-які післяпологові ускладнення. Такі витрати покриваються подружжям після належного документального підтвердження постачальниками відповідних медичних послуг.

Подружжя або одинока жінка, які бажають мати дитину шляхом СМ, подають до Ради заяву про отримання письмового дозволу. Форма заяви встановлюється розпорядженням Ради. Рада видає письмовий дозвіл для того, щоб подружжя або одинока жінка могли після цього звернутися до суду із заявою про видачу дозволу на СМ, переконавшись у тому, що: існують достатні докази того, що жінка з медичних причин не може завагітніти; жінка, якій пропонується стати сурогатною матір'ю, з огляду на її загальний стан здоров'я, здатна виносити дитину; яйцеклітина, яка буде імплантована в гестаційний носій, не повинна належати їй, а має походити або від жінки, яка бажає мати дитину, або від донора; підписана письмова заява про те, що всі особи, які беруть участь у процесі, згодні на застосування цього методу, і що не передбачається фінансова винагорода; жінка, яка бажає мати дитину, так і сурогатна мати мають постійне місце проживання або звичайне законне місце проживання в Республіці Кіпр. Якщо неможливо знайти сурогатну матір, яка має постійне місце проживання або звичайне законне місце проживання в Республіці Кіпр, Рада може, на прохання подружжя або самотньої жінки, дозволити сурогатній матері не мати постійного місця проживання або звичайного законного місця проживання в Республіці Кіпр, за умови, що вона залишиться в Республіці Кіпр із двадцять восьмого тижня вагітності і до народження дитини, якщо тільки медичні причини не вимагають від неї проживання за межами держави на підставі медичного висновку. Обов'язковими умовами отримання дозволу також є: наявність психологічної оцінки як жінки, яка виношує дитину, так і подружжя або самотньої жінки, яка бажає мати дитину, що міститься у звіті зареєстрованого психіатра, який подружжя або самотня жінка подає за формою, встановленою Радою; наявність результатів медичних обстежень, які Рада визначає для жінки, яка має народити дитину, та подружжя або самотньої жінки, яка бажає мати дитину; інформація про відсутність судимості у подружжя або одинокої жінки та жінки, яка має намір зачати дитину, за злочини, передбачені Законом про запобігання та протидію сексуальному насильству, сексуальній експлуатації дітей та дитячій порнографії (із цією метою надається відповідна довідка).

Після отримання дозволу від Ради на СМ подружжям або одинокою жінкою подається відповідна заява до суду, який видає відповідний ордер. Суд при видачі ордеру про сурогатне материнство може встановити умови і дати вказівки, які він вважає необхідними для ефективного виконання договору про сурогатне материнство.

У договорі про сурогатне материнство обов'язково зазначається, що: сурогатна мати не може мати батьківства щодо дитини; сурогатна мати після народження дитини негайно передає її подружжю, з яким вона уклала договір, або одинокій жінці, з якою вона уклала договір; подружжя, яке підписало договір, є батьками дитини, а у випадку, коли договір підписала незаміжня жінка, вона має батьківські права на дитину з моменту її зачаття та імплантації в лоно матері; перед розміщенням ембріона було видано гарантійний лист строком на одинадцять місяців, відповідно до якого покриваються витрати на вагітність, пологи та післяпологовий період у випадку, якщо подружжя або одинока жінка, яка підписала договір, не покриває витрати на спостереження за вагітністю, пологами та післяпологовим періодом, у тому числі витрати на будь-які післяпологові ускладнення самостійно; під час вагітності будуть покриті витрати на спостереження за вагітністю, а після народження дитини подружжя або одинока жінка, яка підписала договір, негайно подбає про дитину; сурогатна мати не повинна виїжджати за кордон із двадцять восьмого тижня вагітності і до народження дитини, якщо тільки медичні причини не вимагають від неї проживання за межами держави на підставі медичного висновку.

У разі смерті одного з подружжя обов'язок по піклуванню за дитиною, народженою сурогатною матір'ю, виконує другий із подружжя⁴².

У разі смерті обох батьків або смерті самотньої жінки після зачаття дитини і якщо другий із батьків не може виконувати батьківські обов'язки з реальних причин або через те, що він недієздатний чи має обмежену дієздатність, батьківська відповідальність здійснюється спільно найближчими родичами. Якщо найближчі родичі з будь-якої причини не можуть виконувати батьківські обов'язки, то суд приймає рішення про призначення опікуна⁴³.

У разі виникнення спору, заява про оспорування материнства може бути подана протягом шести місяців після пологів або майбутньою матір'ю, або вагітною жінкою за умови, що вагітна жінка може претендувати на материнство, лише якщо буде доведено, що дитина біологічно походить від неї.

Варто зазначити, що укладення угод про сурогатне материнство на комерційній основі заборонено. Особа, яка на комерційній основі: ініціює або бере участь у переговорах з метою укладення договору про сурогатне материнство; пропонує або погоджується вести переговори щодо укладення договору про сурогатне материнство; надає будь-яку інформацію з метою її використання при укладанні або обговоренні договору про сурогатне материнство, – визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення, яке карається позбавленням волі на строк не більше одного року або штрафом у розмірі не більше 50 тис. євро, або одночасно позбавленням волі і штрафом. Визнається, що особа здійснює дію на комерційній основі, якщо: отримує будь-яку суму грошей за цю дію; вчиняє дію з метою отримання грошової суми для укладення або ведення переговорів щодо договору про сурогатне материнство або сприяє укладенню такого договору.

⁴² Ο περί Σχέσεων Γονέων και Τέκνων Νόμος του 1990 (216/1990). URL: https://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/1990_1_216/full.html

⁴³ Там само.

Варто наголосити, що будь-яка форма реклами стосовно СМ заборонена. Особа або власник, або видавець, або головний редактор газети чи журналу, які розміщують рекламу, що містить вказівку в будь-якій формі стосовно СМ (особи, яка бажає або може захотіти укласти договір про сурогатне материнство або вести переговори або сприяти укладенню договору про сурогатне материнство; особи, яка шукає жінку, яка бажає стати сурогатною матір'ю, або особи, яка хоче, щоб жінка виношувала дитину як сурогатна мати), визнається такою, що вчиняє кримінальне правопорушення, і карається позбавленням волі на строк не більше шести місяців або накладенням штрафу, що не перевищує 35 тис. євро, або одночасно позбавленням волі і штрафом.

В *Ірландії* СМ врегульовано Законом про охорону здоров'я (допоміжну репродукцію людини) 2024 року⁴⁴. Інформація стосовно СМ вноситься до Національного реєстру сурогатного материнства, зокрема щодо: сурогатної матері; майбутніх батьків; дитини, народженої в результаті договору про сурогатне материнство; донора, якщо відповідне донорство було використано для створення ембріона, який було передано згідно з договором про сурогатне материнство. Законом також передбачено створення незалежного державного органу з регулювання допоміжної репродукції людини (AHRRA), функціями якого визначено: сприяння і, наскільки це практично можливо, забезпечення здоров'я та добробуту дітей, які народилися або мають народитися в результаті договору по сурогатне материнство, сурогатної матері, майбутніх батьків; видача, скасування, зміна або призупинення дії ліцензій на застосування ДРТ; здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері застосування ДРТ; створення та підтримання Національного реєстру сурогатного материнства; затвердження договорів про сурогатне материнство; визначення правил і запровадження відповідних стандартів, зокрема етичних тощо. Законом також визначено, що договір про сурогатне материнство оформляється у письмовій формі і містить положення, які є обов'язковими, зокрема: сурогатна мати не може мати батьківства щодо дитини; сурогатна мати після народження дитини негайно передає її подружжю, з яким вона уклала договір, або особі, з якою вона уклала договір; подружжя, яке підписало договір, є батьками дитини, а у випадку, коли договір підписала одинока особа, така особа має батьківство щодо дитини з моменту її зачаття та імплантації в лоно матері; сторонам відомо, що технологія, яка буде застосована є дозволеною технологією сурогатного материнства. Договір про сурогатне материнство погоджується AHRRA.

Жінка може виступати в якості сурогатної матері відповідно до договору про сурогатне материнство, якщо вона має дитину до укладення договору, досягла 25 років до моменту укладення договору, отримала медичний висновок як придатна виконувати функції сурогатної матері.

Передбачуваними батьками можуть бути подружжя або одинока особа. У подружній парі будь-яка особа повинна досягнути 21 року на момент подання заяви до AHRRA про наміри укладання договору про сурогатне материнство.

⁴⁴ Health (Assisted Human Reproduction) Act 2024. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2024/act/18/section/2/enacted/en/html#sec2>

Законом встановлена заборона на використання комерційного СМ і визначені критерії, за якими СМ може вважатися комерційним.

До АНRRRA подається інформація стосовно угод про сурогатне материнство, зокрема щодо: імені, дати та місця народження, національності, адреси та контактних даних сурогатної матері; імені, дати народження майбутніх батьків, їх адреси та контактних даних, відомостей стосовно надання або ненадання їх біологічних матеріалів; імені, дати та місця народження, громадянства, контактних даних донора, інформації щодо пожертвування його біологічного матеріалу.

Висновки.

Узагальнюючи результати аналізу законодавства США та держав-членів ЄС, де дозволено СМ, варто зазначити таке. Сурогатне материнство – це домовленість, підкріплена юридичною угодою, за якою жінка погоджується на вагітність і пологи від імені іншої особи чи пари (передбачуваних батьків), які стануть законними батьками дитини після народження. Застосування такого методу ДРТ, як СМ, відбувається з різних причин, зокрема безпліддя, небезпеки для здоров'я або інші фактори для вагітності або для майбутньої дитини тощо.

За генетичним походженням яйцеклітини, СМ може бути генетичним (традиційним) або гестаційним. Генетичним є сурогатне материнство, за якого сурогатна яйцеклітина запліднюється спермою передбачуваного батька або донора. Використання сперми донора в генетичному СМ призводить до народження дитини, яка генетично не пов'язана з передбачуваними батьками, тому в законодавстві окремих держав передбачувані батьки, які використовують донорську сперму, в обов'язковому порядку проходять процедуру усиновлення з метою отримання законних батьківських прав на народжену дитину.

Гестаційним є сурогатне материнство, за якого ембріон, створений за допомогою технології запліднення *in vitro* (IVF), імплантується до сурогатної матері (гестаційного кур'єра). Гестаційне сурогатне материнство є більш поширеним.

Як правило, договір про сурогатне материнство повинен включати інформацію про право кожної сторони відповідно до законодавства на його розірвання. Обов'язковим є врегулювання оплати відшкодування розумних витрат, а також витрат, визначених законодавством, у разі розірвання угоди.

Незважаючи на те, що переважна більшість європейських держав дозволяє тільки гестаційне альтруїстичне СМ, остаточне рішення щодо долі дитини залишається за сурогатною матір'ю відповідно до стародавнього правила: *mater est quam gestatio demonstrate* (мати та, яка народила дитину).

У США, у штатах, в яких прийняті закони про репродуктивне батьківство, встановлено різний порядок передачі дитини законним батькам, зокрема, навіть шляхом примусового виконання договорів (як правило, гестаційного СМ) за рішенням суду. Однак, у більшості штатів закони не містять положень про обов'язковість виконання договорів про сурогатне материнство. У такому випадку усиновлення є обов'язковим і необхідним заходом для досягнення мети договору. У разі, якщо процедура усиновлення не відбулася, а договір про

сурогатне материнство за законодавством не має юридичної сили, сурогатна матір набуває батьківських прав.

На рівні ЄС відповідно до статті 3 Хартії основних прав Європейського Союзу⁴⁵ тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди. Саме із цих позицій переважна більшість держав-членів ЄС не легалізує практику СМ як фінансових послуг.

В європейських державах, де дозволяється альтруїстичне СМ, зазвичай нормативні положення передбачають умови, яких необхідно дотримуватися або які містять обмеження щодо процесу альтруїстичного (некомерційного) СМ.

У державах, в яких визнано право на сурогатне материнство, закони мають подібні положення, зокрема щодо: заборони комерційного СМ; функціонування спеціального органу для здійснення контролю за виконанням договорів про сурогатне материнство, згода якого має бути отримана до укладення договору про сурогатне материнство; заборони реклами послуг СМ, а якщо дозволена реклама – то лише у дуже специфічний спосіб (як правило, через створений спеціальний орган).

Щодо правил, які застосовуються до передбачуваних батьків, то вони дещо різняться. Відповідно до законодавства держави встановлюють вимогу стосовно постійного місця проживання в державі, де має народитися дитина (або щодо постійного проживання передбачуваної матері у випадку Греції та Кіпру). В Ірландії принаймні один із передбачуваних батьків (а також сурогатна матір) повинні проживати не менше двох років у державі. В Ірландії передбачувані батьки повинні бути не молодше 21 року, і принаймні один із них повинен мати розумні підстави розраховувати на те, що він зможе дожити до досягнення дитиною 18 років. У Греції максимальний вік передбачуваного батька встановлюється на межі природної репродуктивної здатності передбачуваної матері (а саме 50 років).

В Ірландії як різностатеві, так і одностатеві пари, а також одинокі особи можуть бути передбачуваними батьками за умови, якщо одним (або обома) передбачуваними батьками є чоловік / чоловіки, або всі передбачувані батьки-жінки не можуть зачати дитину, не можуть виносити вагітність до народження, навряд чи переживуть вагітність або пологи, або можуть зазнати значних негативних наслідків для свого здоров'я внаслідок вагітності або пологів. Законодавство Ірландії передбачає, що принаймні один із передбачуваних батьків повинен бути генетично пов'язаний із дитиною. На відміну від цього, у Греції та Кіпрі законами передбачено, що сурогатна мати не може бути генетичною матір'ю (таким чином, неявно забороняючи традиційне сурогатне материнство), і що яйцеклітина може походити або від передбачуваної матері, або від донора.

У всіх державах, де дозволено СМ, сурогатна мати повинна бути фізично здоровою і здатною виносити вагітність. Вона також повинна пройти психологічне обстеження, проживати у відповідній державі-члені ЄС, причому в

⁴⁵ Charter of Fundamental Rights of the European Union. OJ C 326, 26.10.2012, p. 391–407. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012P/TXT>

Ірландії сурогатна мати повинна проживати принаймні два роки. У Кіпрі встановлено виняток з цього правила: якщо сурогатну матір не вдалося знайти, може бути використана сурогатна матір, яка проживає за кордоном, за умови, що вона перебуватиме на Кіпрі з 28-го тижня вагітності. У всіх державах вимагається, щоб сурогатна мати мала принаймні одну власну дитину.

Що стосується віку сурогатної матері, то і в Ірландії, і в Греції сурогатна мати повинна бути не молодше 25 років. Законами Кіпру, Ірландії та Греції передбачено, що особа може бути сурогатною матір'ю не більше двох разів, причому в Греції має місце уточнення щодо неможливості визнання жінки сурогатною матір'ю, яка раніше перенесла більше двох кесаревих розтинів. У всіх випадках, якщо сурогатна матір перебуває у шлюбі, її чоловік також повинен надати згоду на укладання договору про сурогатне материнство.

Більшість європейських держав не мають законодавчого регулювання всіх аспектів процесу СМ, тому реєстрація та усиновлення дітей нерідко стають предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Labassee v. France» зазначається, що кожна держава самостійно вирішує питання про дозвіл або заборону СМ на її території. Суд зауважує, що в Європі відсутній консенсус щодо законності СМ та юридичного визнання зв'язку споріднення між майбутніми батьками й немовлятами, законно зачатими на території держави, де СМ практикується і не є забороненим. СМ торкається делікатних питань етичного характеру, тому у сфері, до якої належить СМ, державам надається широка свобода розсуду (коли справа доходить до прийняття рішення) не лише про те, дозволяти чи ні такий спосіб відтворення нащадків, але й про те, визнавати чи не визнавати батьківський зв'язок між дітьми, законно зачатими на території іншої держави, і потенційними (генетичними) батьками⁴⁶, які є громадянами і проживають на території держави, в якій СМ заборонено.

Окрім етичних аспектів, основні проблеми правового регулювання СМ виникають внаслідок різноманітних зловживань із боку медичних закладів і посередників, а також під час реєстрації дитини або встановлення факту родинних відносин⁴⁷ у випадках, коли генетичні батьки є громадянами держави, де СМ заборонено.

У більшості держав існують прогалини в законодавчому регулюванні СМ. Так, через недостатній нагляд із боку державних органів США забезпечити безпеку сурогатних матерів, зокрема професійну підтримку та гарантоване медичне обслуговування, не видається можливим. Наразі жоден регуляторний орган США не відстежує кількість випадків СМ, у тому числі транскордонного. Окрім того, процес СМ у США є одним із найдорожчих у світі. З усіма залученими особами та оплаченими послугами, угода про сурогатне материнство коштує від 75 до 120 тис. доларів США. Неузгодженість законів штатів призводить до п'ятдесяти різних визначень того, хто є передбачуваним батьком, і які існують правила щодо того, чи є СМ законним чи незаконним. У разі

⁴⁶ Case of Labassee v. France 65941/11 від 10.06.2014 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-145180%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-145180%22]})

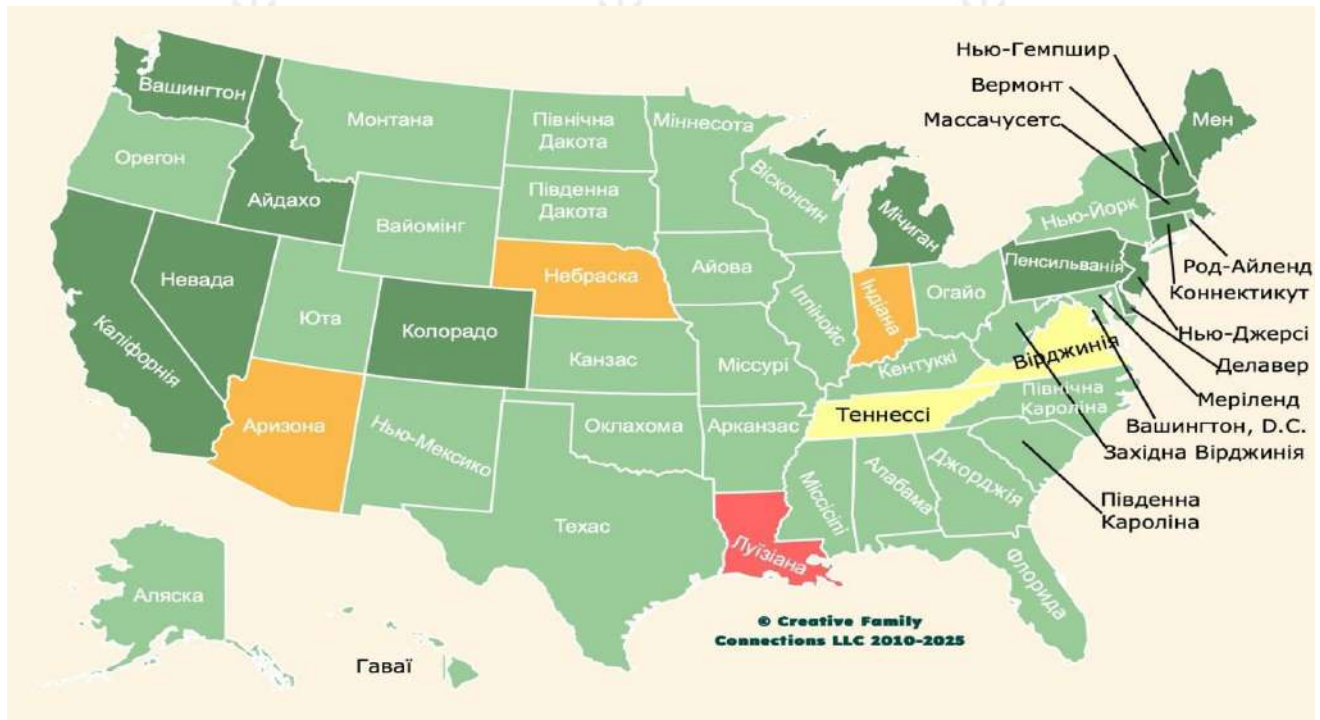
⁴⁷ Історія сурогатного материнства. URL: <https://www.creativefamilyconnections.com/blog/history-of-surrogacy/>

виникнення конфлікту (прогалин, колізій) між законами штатів, як правило, перевагу має законодавство штату, де живе та народжує сурогатна мати.

На відміну від США, наприклад, в Ірландії створено незалежний державний орган з регулювання допоміжної репродукції людини (AHRRA), на Кіпрі функціонує Рада з медичної репродукції, у Португалії – Національна рада з медичного відтворення нащадків. Зазначені державні органи здійснюють контроль за дотриманням законодавства у сфері застосування сурогатного материнства тощо.

**Дослідницька служба
Верховної Ради України**

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

	Сурогатне материнство дозволено. Судові накази про передпологовий період для встановлення батьківства надаються в усіх штатах. Передбачувані батьки зазначаються у свідоцтві про народження
	Сурогатне материнство дозволено, але законодавством передбачаються різні обов'язкові умови (наприклад, перебування у шлюбі передбачуваних батьків, місце проживання тощо). Судові накази про встановлення батьківства можуть бути видані до або після народження дитини, залежно від законодавства штату
	Сурогатне материнство не заборонено та практикується, але законодавством передбачено низку обмежувальних умов та юридичних перешкод. У зв'язку з цим, результати судових рішень можуть бути суперечливими
	Сурогатне материнство практикується, суди видають накази про встановлення батьківства, але відповідно до законодавства договори про сурогатне материнство є недійсними та не мають за законом позовної сили
	Закон та прецедентне право забороняє договори на сурогатне материнство за винагороду, що унеможливує для передбачуваних батьків отримати свідоцтво про народження

⁴⁸ Surrogacy Laws: The Best States For Compensated Surrogacy. URL: <https://creativefamilyconnections.com/us-surrogacy-law-map/>